

NÉMETH ZOLTÁN

Név és szöveg

A multikulturális nevek és álnevek világa

Vajon mire utal az a működés, amely a jelentésadás során mintha megkerülné a nyelv szükségszerűségét, kilépne abból, és mintegy visszafordulva a nyelv egészét idézné fel mégis? A tudat miféle működése vonja maga után azt, hogy elég egyetlen szót kimondanunk: Dosztojevszkij, és máris örvénylő történetek és jellemek hálójában találjuk magunkat, a Karamazovoktól Raszkolnyikov baltájáig, az akasztófa alatti jelenettől egészen A játékos megszállottságáig? Miért jelent számunkra az a szó, hogy Joseph K. egy egész világot, nemcsak egy konkrét regényt, *A pert*, de Kafkát, Prágát, Közép-Európát, Monarchiát? És nem sajátos bája ennek a történetnek, hogy Joseph K. nevét most is nevekkal bővíti a tudat? Vajon mindenképp szükség van-e legalább egy Homéroszra, de legalábbis Homéroszokra, akik – bár nem léteznek – névként elbírák egy egész világ súlyát?

Van valamiféle hihetetlen titokzatossága a névnek, valami beláthatatlan tágassága a működésnek, a nevek működésének a jelentésekkel teli nyelvben. Ahogyan a név működik a nyelvben, az mintha sajátos atavizmusként idézné fel a nyelv és a nyelv előtti állapot peremén egyensúlyozó proto nyelvet, a hang és a nyelv félútján található saussure-i masszát. A deixis poétikája lenne az elsődleges a név esetében, egy utalás, amely felidéz egy helyzetet vagy egy egész világot még valahonnét a nyelv előtti tartományból? Az első nyelv a név, a tulajdonnév nyelve lenne? És innét magyarázható az az értelmezői atavizmus, amely a név nyomán egy egész világot képes meglátni egyetlen névben?

A névben rejlő jelentések egyik végpontján egy felidézett személy, másik

végpontján egy egész világ áll. Vajon a felidézett személy mint apró kép mise-en-abyme-szerűen képes felidézni az egész világot? Kétségtelenül csábító lehetőség, de minden bizonnyal csak egy utólagos tudat ráfogásaként lehetne definiálni mindenféle tükörszerű azonosítást. A póre személy (egy test) és egy egész világ (elbeszélhető történet) áll a jelentésadás két végpontján, de a köztük lévő távolság áthidalhatatlannak tetszik.

Vajon mi történik a név és a felidézett világ között? Hogyan jöhet létre az, hogy egy név egy egész világot képes felidézni? A név misztikája különösen csábító és kardinális kérdés minden fiktív világ kialakításában. Nem véletlen, hogy a név sajátos poétikája, amely átszövi a fiktív világot, sok esetben kardinális kérdés, az értelmezés kiindulópontja. Mint például Josef K. titokzatos neve Kafkánál, Leopold Bloom Joyce-nál vagy Medve Gábor és Bébé Ottliknál. A név ezekben az esetekben is egy egész világot idéz fel. Vagyis a név, amely a szépirodalmi szövegek esetében kétféleképpen jelenthet meg – szerzői és szereplői névként – egyaránt jelentős szereppel bír az egész szövegvilággal való kapcsolatában.

A név problematikája a kortárs irodalomelméleti kérdéseknek is a középpontjában áll. Michel Foucault szerint „A szerző neve tulajdonnév (...), amelyet nem lehet tiszta és egyszerű referenciaként kezelni (...) nem csupán rámutató funkciója van. Több, mint egy indikáció, mint egy gesztus, mint egy másik személyre rámutató ujj, bizonyos mértékig leírás megfelelője.”¹ A szerzői név véleménye szerint a szövegek csoportosítására, klasszifikációjára szolgál, „a szövegek határain mozog, elválasztja őket, letapogatja széleiket”², „ellentétben a tulajdonnévvel, amely a diskurzus belsejéből ama valóságos és külső személy felé halad, aki létrehozta azt”³: „A szerzői név sem a személy polgári állapotának, sem a műbeli fikciónak nem képezi részét...”⁴ Bár Foucault szerint a szerzői név kérdése nem feleltethető meg a szereplői név problematikájának, a kétfajta név felidéző funkciója rendkívül hasonló jellegzetességeket mutat fel, s jóval bonyolultabb kérdéseket is felvet, amennyiben az írói álnév terminusában akár össze is kapcsolhatók.

A név kérdésével Gérard Genette is foglalkozott, a genette-i transztextualitás kategóriáinak rendszerében a szerzői név a paratextusok közé tartozik, mint a cím, alcím, előszó, utószó, bevezető, előljáró beszéd, lapszéli, lapaljai jegyzetek, mottók, illusztrációk, borító, címszalag, egyéb járulékos jelek, kommentár.⁵ Ezt a későbbiekben tovább finomította, eszerint a paratextus kategóriáján belül az álnév a peritextus kategóriájába sorolható, ahol a következő képlet érvényes: paratext = peritext + epitext. Vagyis a peritextus mindaz, ami a könyv két borítóján belül vagy rajta található – míg az epitextus a kontextusra utal: interjúkra, naplóbejegyzésekre, levélbeli említésekre stb.⁶

Jacques Derrida számára talán még fontosabb a tulajdonnév kérdése,

hiszen a dekonstrukció által felvázolt értelmezési teret – amelyben a jel hiánya, távolléte és a különbözősége játéka válik alapvető jelentőségűvé – mintha kijátszaná a tulajdonnév, amely az önéletrajz problematikájával együtt mintha kétségbe vonná a derridai szövegformálás állításait. Éppen ezért – mint azt Angyalosi Gergely megjegyzi – a tulajdonnév problematikája ez egész életművön át végighúzódik, a *Grammatológia* utáni *Aláírás esemény kontextus* (1971) című tanulmányban, az 1981-es *Otobiographie de Nietzsche – politiques du nom propre* című írásban, illetve három 1993-as tanulmányban, amelyek magyarul az *Esszé a névről* (2005) című kötetben jelentek meg. Derrida számára a név a nyom és a szignatúra, az aláírás fogalmaival kerül kapcsolatba, s a tulajdonnév eszerint mindig az aláíró halálát, jelen-nem-létét feltételezi, vagyis, idézve Derridát: „Minden név a halott neve – vagy egy olyan élőé, akitől el lehet tekinteni, akárha halott lenne.”⁷

Mint látható, a tulajdonnevet érintő kérdések tulajdonképpen eloldódtak a szerző személyétől, a név problematikája a diszkurzus terébe került, s így diszkurzivitás alakzatain keresztül utal vissza önreferenciálisan magára a szöveg értelmezési lehetőségeire. Kiindulópontom tehát az, hogy a tulajdonnév, legyenek azok a fiktív szerzői nevek vagy éppen a szövegek személynevei, myse-en-abyme-szerűen idéznek fel egy egész világot. Ennek bizonyítására egy egészen kézhez álló példát használok fel, a „multikulturális nevek” világát, amikor is a szintagma első tagját a lehető legtriviálisabb értelemben fogom használni, tehát az eltérő nyelvekhez és kultúrák keveredéséből kialakuló nevek és álnevek csoportját.

Elsőként Talamon Alfonz: *Samuel Borkopf: Barátaimnak, egy Trianon előtti kocsmából* (1998) című elbeszélésfüzérére utalnék, mint amely mű nyelvek interakciójából épül fel, egymásra rakódó rétegekből, amelyek palimpszesztszerűen rakódnak egymásra, s így rakják ki – nyelvből – egy száz évvel ezelőtti világ kulturálisan sokszínű mozaikját. Ennek a szövegalakítási logikának a legevidensebb megvalósulása a választott szerzői álnév, a Samuel Borkopf, illetve a regényben megjelenő szereplők fiktív, multikulturális nevei: Schön Attila, Herr Vincenzó, Stofek Tamás, Pepík Zefstein, Béla von Goffa, reb Wolf Tannenbaum, Sztrázsovec Csongor, reb Rabbinowitz, Mrkvicska Arzen, Titusz Lívia, Ibrahim, Lánzos Zoltán, reb Wimmer Metusélah, Karl von Kuffner, Crestencia von Kuffner, Tejbele Berlinger, Csöcsös Kató, Kövér Fáni, Aarmin Müller-Rosenlöwen, Jung Salamon, Röck Marika, Székesváry Emericus, Hirsch Oszkár... Valódi poétikus-eklektikus, multikulturális hibridnevekről van szó, amelyben a vezeték- és keresztnév sorrendje éppúgy nem követ semmilyen eltervezhető szabályt, mint ahogy maguk a nevek sem. Ráadásul nemcsak az izolált nevek mutatnak fel önmagukban multikulturális teret – gondoljunk csak

egyres magyar-német, magyar-szlovák, cseh-német, latin-magyar, német-olasz, jiddis-magyar stb. kevert tulajdonnevekre, hanem e felsorolt nevek összessége alakít ki egy multikulturális világot pusztán a nevek sűrűsége, hálójá által. A nevek hálójában szilárd hely nélküli pozíciót elfoglalva így válik a tulajdonnév poétikává, s összetett jelentések megjelenítőjévé.

Hasonló játék figyelhető meg többek között három magyarországi szerző, Kiss Ottó *Szövetek* (1999) című regényében, Grecsó Krisztián *Pletykaanyu* (2001) és Kiss László *Szindbád nem haza megy* (2003) című elbeszéléskötetének írásaiban is, ahol a dél-magyarországi Viharsarok multikulturális nyelvi világa jelenik meg a szokatlan hangzású nevek diszkurzív játékában. Ebben az esetben egy többnemzetiségű, multikulturális térre nyílik rálátás, ráadásul ezek a gyakran furcsa, idegenszerű nevek egzotikus réteggel gazdagítják a szövegnyelvet. Szlovákos hangzású (Szabovnyik Zsuzsanna, Zelinek, Szmola, Szvitánka Józsi, Hávelkáné – Kiss Ottónál, Schriwanek András, Berenka Klára, Franczek Gyula – Grecsó Krisztiánnál, Cidrich Miska – Kiss Lászlónál), szerb (Dragica néni, Czárity – Kiss Ottónál), román (Filimon – Kiss Ottónál), német (Heller mérnök – Kiss Ottónál, Metz Dezső – Grecsó Krisztiánnál, Rück Laci – Kiss Lászlónál), illetve magyar nevek keverednek. Van, hogy egyetlen néven belül is többféle nemzetiség keveredése figyelhető meg, sajátos, eklektikus nevet létrehozva: például Grecsó Krisztián kötetében a Schriwanek András szlovák eredetű, de német helyesírású vezetéknev magyar keresztnévvel és sorrenddel. Ez a vonás, a nevekben is manifesztálódó egzotikus-multikulturális játék Závada Pál egyes regényeivel, különösen *Jadviga párnája* (1997) című kötetével mutat hasonlóságot. Emellett a felvállalt régió, a dél-alföldi couleur locale is összekötő szerepet játszik az elemzett három szerző és Závada Pál említett regénye között.

Hasonló játék zajlik a szlovák nyelvel is egyes szerzők szövegeiben. Grendel Lajos *Nálunk, New Hontban* (2001) című regényében is a tulajdonnév sajátos diszkurzivitása miatt lett a regény egyik szereplőjének, a közép-ázsiai származású orosz katonák felszabadító tevékenységének eredményeképpen megszülető Ivánnak is idegen hangzású a neve. Hiszen a regény állítása szerint a teherbe esett névadó anyák szegényükben úgy sírtak, mint a záporosó. (37.) Nem logikus azonban, hogy nehezen viselt szegényének egy anya az oroszos hangzású tulajdonnéven keresztül még nyomatékosító funkciót is adna. Itt a tulajdonnév poétikai erejéről, világra utaló jellegének erejéről van szó, mint amely teljesen szembefordul a szöveg reális világának lehetséges belső logikájával. Vagyis a név idegenszerűsége nyomán a szövegszerűség logikája kerekedik felül a referenciális jelentésképzésen.

A névvel folytatott multikulturális és textuális játék egyik érdekes lehetősége az az elbizonytalanító effektus, amit György Norbert visz színre

saját nevével a *Klára* (2004) című regény kapcsán, hiszen a borítón található szerzői név, a Norbert György sajátos kevert névként értelmezhető, amennyiben a szerző „eredeti” neve György Norbert. Vagyis a magyarban használatos vezetéknev-keresztnev sorrend felcserélésével annak szlovákos változata jött létre. Viszont az előállt név – Norbert György – sem szlovákos hangzású, hiszen a György keresztnév szlovák megfelelője a Juraj lenne. Tehát a szerzői név multikulturalitása a hibrid identitással folytatott nyelvjáték által értelmeződik s kapcsolódik a szöveghez, amelyben olyan mondatok olvashatók, hogy „Az Astronomickán kezdtek, a 97-esen. Hradská, Vrakunská, Komárovská stb., aztán a Prístavný most, onnan át a 96-osra, Dolnozemská cesta, Mamateyova, egészen a Petržalka – Holíčska végállomásig.” A kortárs magyar irodalomra egyébként is jellemző a szinte karneváli játék az álnevekkel, amelyek egy része az idegenség által idéz fel egy idegen vagy multikulturális szövegvilágot: Kovács András Ferenc Jack Cole-ja, Kavafiszta, Csehy Zoltán Pacificus Maximusa, Hizsnyai Zoltán Tony H. Salazzinije csak néhány a sok példa közül.

Persze joggal vethetjük fel a kérdést, hogy vajon mi volt előbb, a tyúk vagy a tojás, a név vagy a világ, a felidézett fiktív világ vagy a név. De talán nem ez a legfontosabb kérdés, hanem a folytonos rákérdezés annak a folyamatnak a természetére, amely interakciót hoz létre név és világ között, vagyis arra, hogyan idéz fel egy név egy egész fiktív világot mise-en-abymeszerűen, önmagába tömörítve, kis tükörként. Erre a performatív viszonyra nagyszerű példát nyújt a multikulturális álnevek világa. Ennek kapcsán a genette-i kijelentést, miszerint „az álnév már költői tevékenység, olyasmi, mint egy mű. Ha tudsz nevet változtatni, tudsz írni”⁸, úgy is módosíthatnánk: Ha tudsz nevet választani, tudsz írni.

Jegyzetek

¹ FOUCAULT, Michel: *Mi a szerző?* In Uó: *Nyelv a végtelenhez*. Latin Betűk, Budapest, 2000, 125.

² Uo. 127.

³ Uo. 127.

⁴ Uo. 127.

⁵ GENETTE, Gérard: *Transztextualitás*. Helikon, 1996/1-2., 84.

⁶ Koenig-Woodyard, Chris: *Compte rendu*. Romanticism on the Net 1999/2. <http://www.erudit.org/revue/ron/1999/v/n13/005838ar.html> (Letöltés ideje: 2012/05/05)

⁷ ANGYALOSI Gergely: *A név és az aláírás problematikája*. In KARIKÓ Sándor (szerk.): *Derrida Marx-szelleme*. Gondolat – Szegedi Lukács Kör, Budapest – Szeged, 1997, 21.

⁸ GENETTE, Gérard: *A szerzői név*. Helikon, 1992/3-4., 534.